

О. С. Красильникова*

СУБРОГАЦІЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Сучасний стан правового регулювання ринку страхування викликає великий інтерес і з боку теоретиків права, і з боку практикуючих юристів, що займаються діяльністю, пов'язаною із страхуванням. Серед безлічі галузей народного господарства останнім часом важко знайти сферу, обсяг ринку якого, подібно до ринку страхування, щорічно зростає такими темпами.

Тому не дивно, що тема страхування часто піднімається в науці правознавства. Її вивченням займалися такі видатні вчені, як М. І. Брагинський, О. Гендзахадзе, О. Ломідзе, В. О. Мусин, І. А. Покровський, В. В. Ровний, В. І. Серебровський, Ю. Б. Фогельсон, А. В. Чебунін та ін. Разом з тим, договір страхування викликає багато спорів і залишається невивченим. Серед проблемних питань страхування окремо хотілося б виділити явище суброгації. У літературі були зроблені спроби визначити поняття і значення суброгації, проте до цього часу це питання можна вважати відкритим у зв'язку з відсутністю визначеності і згоди серед вчених, що вивчають дану проблему, і неврегулюванням на законодавчому рівні.

Однією з умов належного виконання зобов'язання страховиком є його платоспроможність. Закон України "Про страхування"¹ передбачає різні умови забезпечення платоспроможності страховика (ст. 30 передбачає вимогу наявності гарантійного фонду створення страхових резервів та ін.). Всі ці умови є загальними, а в рамках окремого страхового правовідношення одним із засобів забезпечення платоспроможності страховика може стати укладення зі страхувальником договору суброгації.

Термін "суброгація" походить від латинського *subrogatio*, *subrogare*. Цей термін, який має як одне із значень "обрання натомість", нерідко зв'язувалося з поняттям "закон", і тоді *subrogare legem* означало "доповнення закону новим положенням". Стосовно сучасного права приведений термін набув значення платежу зі вступом до прав кредитора або — ширше — заміну в правовідношенні між двома учасниками одного з них без зміни самого право відношення².

Цивільний кодекс України і Закон України "Про страхування" не закріплюють таке поняття, як суброгація в страхуванні, але існує норма, що фіксує перехід до страховика прав страхувальника щодо особи, відповідальної за заподіяні збитки (ст. 993 ЦК України³, ст. 27 Закону). Законодавець розглядає ці вимоги як регресні, що виникають як похідні від основного зобов'язання. Його виконання породжує нове зобов'язання — регресне — з іншим колом учасників. Ця норма була рецепційована з ЦК УРСР 1922 року, в якому існувала аналогічна норма (ст. 395). Тобто, якщо страховий випадок наступив з вини третьої особи, то страховик, виплативши страхове відшкодування страхувальнику за заподіяні збитки, має право звернутися до цієї (третьому) особи з регресом, з вимогою повернути збитки, яких зазнав страховик⁴. У чинному українському законодавстві поняття суброгації в страхуванні поки існує тільки в Кодексі торговельного мореплавства⁵ (ст. 269), де також обумовлюється перехід прав до страховика за договором морського страхування на застраховане майно — при страхуванні на повну вартість, і право на частину застрахованого майна пропорційно відношенню страхової суми до страхової вартості — при страхуванні на неповну вартість.

© Красильникова О. С., 2006

* доцент кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії, кандидат юридичних наук

¹ ВВР. — 1996. — № 18. — Ст. 78.

² Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. Издание дополнительное, исправленное. — М.: Статут, 2003. — С. 578-560.

³ ВВР. — 2003. — № 40. — Ст. 356.

⁴ Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). — М.: Спарк, 1995. — С. 348.

⁵ ВВР. — 1995. — № 47. — Ст. 349.

Суть явища суброгації у тому, що страховик здійснює страхову виплату страхувальнику (вигодонабувачу), після чого до страховика в межах суми, яку він сплатив, переходить право страхувальника (вигодонабувача), яке він мав до особи, відповідальної за збитки.

Перехід до страховика прав страхувальника відносно особи, відповідальної за збитки, передбачався і в раніше діючому законодавстві. Такий перехід неоднозначно трактувався в літературі. Так, О. Ломідзе вказує: "...в більшості випадків робився висновок про те, що страховику належить право регресу до особи, відповідальної за заподіяний збиток"⁶. До авторів, що дотримувалися цієї точки зору, належав і В. І. Серебровській⁷. І. Б. Новицький перехід до страховика відповідного права вимоги до боржників називав "прикладом справжньої регресної вимоги"⁸. Багато пізніше перехід прав до страховика називали регресом Л. Єфімова і С. Федоров⁹. Регресом називається перехід вимоги до страховика у німецькому та французькому страховому праві¹⁰.

Названі автори взагалі не використовували термін "суброгація", але були і такі, які його використовували, але при цьому називали суброгацію видом регресу¹¹.

І, нарешті, третя позиція заснована на існуванні і в умовах колишнього законодавства інституту суброгації, що має істотні відмінності від регресу¹². Думається, що саме дана позиція відображає повною мірою істоту інституту суброгації — поза зв'язком з регресом. Принципова різниця між регресом і суброгацією в тому, що регрес припускає існування двох зобов'язань: перше — основне (головне), яке виконує третя особа, і друге — виникаюче на основі, у зв'язку з виконанням першого, похідне (регресне) зобов'язання. При суброгації ж, в чому і полягає суть зміни осіб в зобов'язанні, існує єдине (воно ж первинне) зобов'язання, з якого страхувальник, що одержав страхове відшкодування, вибуває, а на його місце встає страховик, що виплатив це відшкодування. І при регресі, і при суброгації кредитор втрачає право вимоги до боржника. Але при регресі це відбувається тому, що виникає абсолютно інше самостійне зобов'язання з своїми сторонами, де зобов'язання, в якому кредитор був стороною, виступає лише передумовою виникнення нового права. При суброгації кредитор ("первинний кредитор") вибуває із зобов'язання, принаймні щодо належного йому права вимоги до боржника, і на його місце стає особа, що виконала на його користь, тобто відбувається правонаступництво.

Немає однакості серед фахівців в галузі страхового права і з питання застосування права суброгації за договорами страхування відповідальності.

Так, Ю. Б. Фогельсон вважає, що можливість переходу прав вимоги за договором страхування відповідальності від вигодонабувача до страховика виключена, оскільки при виплаті страхового відшкодування зобов'язання, що виникло між потерпілим та особою, що заподіяла шкоду, припиняється виконанням, оскільки шкода відшкодована, "...отже, і заміна кредитора в

⁶ Ломидзе О. Переход прав кредитора к другому лицу на основании закона // Российская юстиция. — 1998. — № 12. — С. 28-35.

⁷ Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. — М.: Статут, 1997. — С. 528-532.

⁸ Новицкий И. Б. Регрессные обязательства между социалистическими хозяйственными организациями. — М.: Госюриздат, 1952. — С. 19.

⁹ Ефимова Л. Страхование как способ обеспечения обязательств по кредитному договору // Хозяйство и право. — 1994. — № 7. — С. 87-94; Федосов С. Договор страхования ответственности заемщика за непогашение кредита // Хозяйство и право. — 1995. — № 2. — С. 109-115.

¹⁰ Справочник по страхованию в промышленности / Пер. с нем. под ред. Н. А. Никологорского. — М.: ЮНИТИ, 1994. — С. 33-34; Саватье Р. Теория обязательств. Юридический и экономический очерк / Перевод с фр. Р. О. Халфиной. — М.: Прогресс, 1972. — С. 359-361.

¹¹ Гендзехадзе Е., Мартянова Т. Страхование ответственности риска непогашения кредита // Закон. — 1994. — № 4. — С. 29-37.

¹² Брагинский М. И. Договор страхования. — М.: Статут, 2000. — С. 152; Ломидзе О. Суброгация в гражданском праве России // Хозяйство и право. — 2001. — № 10. — С. 14-24; Мусин В. А. Суброгация в советском гражданском праве // Советское государство и право. — 1976. — № 7. — С. 129.

зобов'язанні стає неможливою, оскільки немає самого зобов'язання"¹³. На перший погляд таке обґрунтування є логічним. Шкода, заподіяна страхувальником, відшкодована страховиком, а зобов'язання припиняється виконанням. Проте при детальному розгляді і моделюванні такої ситуації неминуче постає питання: чим відрізняється в цій ситуації договір страхування відповідальності від страхування, наприклад, майна. Страховик відшкодовує збитки страхувальника в повному обсязі, тобто фактично виконує зобов'язання третьої особи, отже, зобов'язання припинене виконанням, а значить, пред'явлення прав вимоги ані в порядку суброгації, ані в порядку регресу неможливе в принципі. Тому слід визнати, що перехід прав вимоги у порядку суброгації від вигодонабувача до страховика можливий. Інше питання, що для страхувальника така система неприйнятна, оскільки, оформляючи договір страхування відповідальності, він розраховує забезпечити себе від претензій з боку третіх осіб, а не для того, щоб спочатку перекласти відповідальність на страховика, а потім компенсувати йому збитки в порядку суброгації.

В цьому випадку постає інше питання: навіщо все-таки страховику можливість пред'явлення права вимоги в порядку суброгації, яке передбачено ст. 269 КТМ України, якщо це суперечить самій суті договору страхування відповідальності? Можливо, тим самим законодавець залишає на розсуд сторін договору страхування питання про те, за яких збитків перехід права вимоги можливий, а з яких ні. На наш погляд, у договорі страхування відповідальності обов'язково повинен бути присутнім пункт про суброгацію, в якому повинні бути вказані випадки, при яких страховик має право пред'являти права вимоги до страхувальника.

Для здійснення страховиком згаданого права, страхувальник (вигодонабувач) повинен передати страховику всі документи і докази та повідомити йому всі відомості, які є необхідними. Так, судовласник передає наступні документи: оригінал страхового договору, оригінал коносаменту, оригінал або копії вантажних специфікацій та акти прийому вантажу в порту призначення (якщо це потрібно), аварійні сертифікати, суброгаційну розписку тощо¹⁴. Документи та докази передаються постільки, оскільки без них страховик не зможе реалізувати своє право вимоги¹⁵.

Вище розглядалися два зовні дуже схожі, на перший погляд, механізми переходу права вимоги страхувальника до страховика на відшкодування шкоди, яка була заподіяна третьою особою (регрес та суброгація). Але при детальному аналізі видно, що ці дві категорії за своєю внутрішньою конструкцією відрізняються одна від одної, але за своєю суттю вони переслідують загальну мету: забезпечити платоспроможність страховика (компенсуючи його витрати), яка може похитнутися, наприклад, при виплаті страхового відшкодування за великими договорами страхування, яким є договір страхування відповідальності судовласника. Кожна з цих категорій має свої переваги та недоліки. Тому необхідно, щоб уже зараз вони були враховані в ЦК; потрібен більш конкретизований механізм їх дії, який буде чітко розмежований та роз'яснений на законодавчому рівні, а не лише у доктрині. Доцільним є внесення відповідних змін до діючого Цивільного кодексу України та Закону України "Про страхування" і ввести нову статтю — "Суброгація — перехід до страховика, який виплатив страхове відшкодування, прав страхувальника по вимогам компенсації збитку з винної в його настанні особи".

¹³ Фогельсон Ю. Б. Комментарий к страховому законодательству. — М.: Юрист, 1999. — С. 195.

¹⁴ Транспортное обеспечение внешне торговых операций. Коммерческий справочник. Книга 3. — СПб, 1997. — С. 408.

¹⁵ Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования. — М., 1947. — С. 197.